

- in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16.V.1998 s. 235–246. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 228, Helsinki.
- KOPONEN, EINO 1995: Sanapähkinöitä tutkijan kämmenellä. – Sananjalka 37 s. 213–224.
- 1997: Puhdasta puhetta? – Virittäjä 101 s. 440–442.
- 1998a: Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 230, Helsinki.
- 1998b: Eräiden itämerensuomen johdinten esihistoriaa. — Virittäjä 102 s. 413–416.
- KORHONEN, MIKKO 1991: Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370, Helsinki.
- RITTER, RALF-PETER 1993: Studien zu den ältesten germanischen Entlehnungen im Ostseefinnischen. Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia 5. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- 1998: [teoksen SSA II arvostelu]. – Eurasian studies yearbook. Continuation of the Ural-Altische Jahrbücher / Ural-Altaiic Yearbook 70 s. 202–205.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII, Helsinki 1955–1978.
- SSA = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556, Helsinki 1992–1995.

SLAVISTI LÄHDELUETTELON KIMPUSSA

Virittäjän viime numerossa Jouko Lindstedt esitti kiinnostavan arvion kirjastani *Maailman kielten erilaisuus ja samuus* (Itkonen 1997). Hänen mukaansa olen eräänlainen lingvistiikan Egon Friedell: persoonallinen otteeni »vie välillä metsään». On syytä katsoa hieman tarkemmin niitä perusteluja, jotka Lindstedt esittää näkemykselleen.

Aluksi Lindstedt kertoo, että »sananjalkien käsittely kirjan alkupuolella on hengästyttävän tiivistä ja jättää lukijan usein hämmennyksen valtaan». Mitkä ovat hämmennyksen syyt? Niistä mainitaan vain kaksi: käsittelen syntaktista paikkaisuutta sivulla 14 ja rektiota sivulla 27, mutta en suhteuta niitä toisiinsa; sekoitan syntaksin ja semantiikan väitteessäni »prepositio on vähintään kaksipaikkainen». Ensiksikin minä nimenomaisesti suhteutan syntaktisen

paikkaisuuden ja rektion, kun edellistä käsitellessäni totean (s. 15): »Kuten teosta voidaan päätellä asiointilan rakenne, siten verbistä voidaan päätellä lauseen rakenne (vrt. 'rektio'-käsitettä luvussa V)». Suluisa oleva viittaus antaa siis ymmärtää, että paikkaisuutta koskeva keskustelu jatkuu luvussa V rektiokäsitettä koskevan keskustelun yhteydessä. Toiseksi toteamuksessani preposition kaksipaikkaisuudesta en sekoita syntaksia ja semantiikkaa, sillä prepositio on muotokategoria ja kyseessä on — kuten Lindstedt itsekin toteaa — s y n t a k t i n e n paikkaisuus. Syntaksi tarkoittaa kielen m u o t o a (ei merkitystä), joten syntaktinen paikkaisuus on aivan kohdallaan puhuttaessa preposition kaltaisesta m u o t o k a t e g o r i a s t a. Lindstedtin olisi syytä pysähtyä miettimään käyttämiensä termien *syntaksi* ja *semantiikka* merkityksiä. Jos niitä

ei ymmärrä, kielitieteen harjoittaminen käy vaikeaksi.

Edelleen Lindstedt väittää, että kirjani loppuluvut, joissa käsitellään muun muassa sarjaverbirakenteita käytettäviä kieliä, viittomakieliä ja lapsen esikielellistä ajattelua, »jäävät ikään kuin irrallisiksi esseiksi». Hetken miettiminen osoittaa, että tämä ei pidä paikkaansa. Ennen lukua XI olen käyttänyt melko ongelmattomasti yhteen predikaatioon perustuvan *peruslauseen* käsitettä. Luvussa XI totean, että kyseinen käsite ei itse asiassa olekaan ongelmaton, vaan sitä pitää kvalifioida seriaali- eli sarjaverbejä käyttävien kielten tarjoaman evidenssin valossa. Ei ole mielekästä väittää, että teesi A ja teesin A kvalifioiminen ovat »toisistaan irrallisia». Totean (s. 252), että puhutut kielet ja viittomakielet ovat saman abstraktin kielikyvyn ilmentymiä, ja siksi käsiteltyäni edellisiä luvuissa II–XII käsittelen jälkimmäisiä luvussa XIII. Tämä ei merkitse sitä, että luku XIII olisi »irallinen» suhteessa edeltäviin lukuihin. Luvuissa II–XIII olen kuvannut eräitä kielen universaaleja piirteitä, ja esikielellistä ajattelua käsittelevässä luvussa XIV näytän, miten ne voidaan selittää. Koska selittäminen edellyttää kuvaamista, luku XIV ei ole »irraltaan» edeltävistä luvuista. Myös viimeiset luvut XV ja XVI, joissa käsittelen semiotiikkaa ja kosmisen kommunikaation mahdollisuutta, rakentuvat luontevalla tavalla edeltävien lukujen varaan: ensin kielellinen merkki, sitten merkki yleensä; ensin kommunikaatio maapallolla, sitten kommunikaatio yleensä.

Esipuheessani mainitsen, että »kirjani ei missään tapauksessa ole alkeisoppikirja». Älykäs lukija ymmärtää, mitä tämä tarkoittaa. Lindstedt ei ymmärrä vaan esittää seuraavan valituksen: »Alku- ja loppuluvuissa korostuu myös kirjan perusvika, joka vähentää sen käyttökelpoisuutta niin oppikirjana kuin tutkimusten lähtökohtanakin.

Kirja vaatii lukijalta kielitieteellisten termien ja (englanninkielisen) lingvistisen peruskirjallisuuden tuntemusta; mutta tällainen lukija odottaisi, että asioita käsiteltäisiin tutkimuskirjallisuuden keskeisiin teoksiin viitaten ja niitä arvioiden. Yllättävän usein Itkoselta puuttuvat keskeiset lähteet.» Lindstedtin ajattelun epäloogisuus, josta jo edellä saatiin esimakua, kristallisoituu tässä sitaatissa. Jos kirjani vaatii (eli edellyttää) kielitieteellisten termien tuntemusta, minun ei tarvitse määritellä niitä. Samaten jos kirjani edellyttää peruskirjallisuuden tuntemusta, sen mainitseminen erikseen olisi redundanttia. Niinpä esimerkiksi tempusta tai aspektia koskevat jaksot eivät ole »tyhjän päälle kirjoitettuja», vaikka en mainitsekaan Reichenbachia tai Comriea. Kysymys on siitä, että näistä aiheista minulla ei ole mitään omaperäistä sanottavaa vaan toistan ainoastaan sen, mikä on yleisesti tiedossa. Lähdeluetteloni (jota Lindstedt epäsuomalaiseen tapaan nimittää »bibliografiaksi») on 10-sivuinen mutta Lindstedtin mielestä silti »suppea».

Pakkomielteen omaisesti Lindstedt palaa siihen, ettei lähdeluettelossani mainita »edes helposti saatavilla olevia perusteoksia», ja hänen mielestään »tällainen ratkaisu ei täytä tieteellisyyden vaatimuksia». Totesin jo edellä, että en mainitse kaikkia perusteoksia, koska edellytän lukijan tuntevan ne (tai ainakin osan niistä). Tieteellisyydestä puhuttaessa ensisijainen kysymys on kuitenkin se, olenko esittänyt ilmeisellä tavalla *e p ä t o s i a* väitteitä eli väitteitä, jotka ovat *r i s t i r i i d a s s a* alan perusteosten kanssa. Lindstedt ei edes yritä todistaa, että näin olisi käynyt, eikä hän näytä pitävän kysymystä väitteiden totuudesta millään tavalla tärkeänä. Hänen käsityksensä tieteellisyydestä näyttäisi siis olevan se, että kunhan perusteokset tulevat lähdeluettelossa mainituiksi, voi kirjoittaa mitä tahansa roskaa (tai tarkemmin sanoen tekstiä,

jota muut kuin Lindstedt pitäisivät roskana).

Seuraavanlaisen heiton Lindstedt kylläkin esittää: »esimerkiksi 'tempusta' ja 'aspektia' käytetään surutta sekä semanttisen että kieliopillisen kategorian nimenä». Kiinnostavaa kyllä minä nimenomaisesti ilmoitan, etten syyllisty tähän alkeelliseen sekaannukseen: »Sana *tempus* on sikäli kaksitulkintainen, että se voidaan ymmärtää sekä muoto- että merkityskategoriaksi. Tässä sillä tarkoitetaan merkityskategoriaa. Niinpä *tempus* voidaan ilmaista joko grammatikaalisilla tempustunnuksilla tai leksiikaalisilla yksiköillä» (s. 99).

Koska käsittelen kreolikieliä vain kolmella rivillä (s. 71), mainitsen vain yhden lähteen eli Bickertonin (1981). Tässä Lindstedt näkee — jopa huutomerkkin kera — »tahatonta ironiaa», koska Bickerton tulee biologismissaan lähelle Chomskyn kantaa, jota olen usein arvostellut. Ironian tunne häipyä, kun todetaan, että niissä jaksoissa, joihin viitataan, Bickerton kuvaa kreolikielille ominaista verbilausekerakennetta. Olsi epätieteellistä hylätä hänen kuvauksensa vain sillä perusteella, että hän tekee siitä turhan rohkeita johtopäätöksiä.

Muutama vuosi sitten Lindstedt (1995) tarjosi »kielten kokonaisvaltaisen luokittelun» perustaksi Nicholsin kehittämää distinktiota pääsanamerkinnän (*head marking*) ja määreenmerkinnän (*dependent marking*) välillä. Tämä on epäonnistunut ajatus, koska kyseinen distinktio ei sano mitään isoivista kielistä (joissa ei ole merkintää) eikä polysynteettisistä kielistä (joissa ei ole määreitä). Tästä syystä en mainitse Nicholsia lähdeluettelossani. Ja taas Lindstedtin mieli myrtyy.

Sivulla 54 esitän viisi syytä sille, miksi sanajärjestystypologia on itse asiassa aika mielenkiinnoton. Vaikka teen sen tiiviisti, on harhaanjohtavaa sanoa, että teen sen »ilman pitempiä diskussioita».

Lindstedt katsoo, että esittämäni morfo-

syntaktinen luokittelu on »leimallisesti vanhanaikainen». Hänen oman, »nykyaikaisemman» näkemyksensä mukaan »nykkytypologia — luokittelee kieliä aina kulloisenkin tutkimuksen kohteena olevien parametrien ja rakennepiirteiden perusteella» (Lindstedt 1995: 224). Ongelma tässä on se, että tutkimus hajoaa joukoksi irrallisia yleistyksiä, joten kokonaiskuva kielten luokituksesta häviää. Erityisesti tämä pätee sanajärjestystypologiaan (vrt. edellä). Syyinä tilanteen selkiytymättömyyteen on se, että implikationaaliset universaalit eivät (tietyin poikkeuksin) itse asiassa koske kaikkia kieliä vaan kielten enemmän tai vähemmän pientä osajoukkoa. Tätä ei yleensä ole ymmärretty. Nyt tilanne on kuitenkin korjaantumassa (ks. Itkonen 1998a).

Olen kirjassani esittänyt kielitypologian kvalitatiivisen ytimen (josta mahdollinen universaalikielioppi voidaan sitten erikseen abstrahoida): »Kaikissa kielissä lause koostuu 'peräkkäin pannuista sanoista', so. sanoista, jotka rektio kytkee toisiinsa. Morfosyntaktisen typologian peruskysymys koskee sitä, *millaisia* nämä sanat ovat ja *miten* ne kytkeytyvät toisiinsa» (s. 53). Vastaan mahdolliseen kritiikkiin s. 77–79, missä myös suhteutan oman lähestymistapani korrelaationaaliseen lähestymistapaan. Korrostan toistuvasti käyttämieni käsitteiden jatkumoluonnetta, mutta en yritä kvantifioida niitä täsmällisesti. Tämä voidaan haluttaessa tehdä myöhemmin. En ole myöskään puuttunut aineiston tilastolliseen analyysiin. Tämäkin voidaan haluttaessa tehdä myöhemmin. On joka tapauksessa selvää, että tilastollinen analyysi edellyttää kvalitatiivista analyysia, ei päinvastoin (ks. Itkonen 1980; 1983: 24–31, 260–278).

Lähdeluetteloja koskevat kysymykset eivät jätä Lindstedtiä rauhaan. Voitoniemuisesti hän julistaa, että »kieliopillistumista käsittelevä kirjallisuus loistaa poissa-
▷

olollaan». Tämä on täysin johdonmukaista, koska kielitypologian kannalta kieliopillistuminen ei ole koherentti ilmiö. Joko se muuttaa rakenteen tyyppiä (kuten taivutusmuodon syntyessä kahden taipumattoman sanan yhdistymisestä) tai sitten ei (kuten isoivien kielten verbi/substantiivi > adpositio -muutoksessa). Tästä syystä kieliopillistumisen tutkimus ei ole kielitypologian kannalta keskeistä, vaikka sillä on tietysti tärkeä sijansa yleisessä kieliteoriassa (ks. Itkonen 1998b).

Noin 90-luvun puoliväliin asti hyväksyttiin yleisesti käsitys, jonka mukaan substantiivi vs. verbi -distinktio esiintyy kaikissa maailman kielissä. Näytti siltä, että vastaväitteet, joissa viitattiin lähinnä nootkan ja kwakiutlin kaltaisten wakashan-ryhmään kuuluvien intiaanikielten rakenteeseen, oli sitovasti kumottu. Sofistikoidumpia vasta-vaiteita esittivät kuitenkin irokeesikielten pohjalta Sasse (1988 ja 1993) ja sittemmin tonga-kielen pohjalta hänen oppilaansa Broschart (1997). Pajunen (1998) tarjoaa hyvän yleisesityksen keskustelun tämänhetkisestä tilasta. Kirjassani puollan vielä substantiivi vs. verbi -distinktion universaaliutta, mutta olen nyt joutunut tarkistamaan kantaani: »Tietomme kielestä kasvaa koko ajan. Niinpä joudun vetämään takaisin edellä esittämäni kategorisen väitteen 'Substantiivin ja verbin ero esiintyy kaikissa kielissä'» (Itkonen 1998c: 32; perusteluksi viitataan juuri irokeesikieliin ja tongaan). Olen kutsunut Sassen Suomeen ensi huhtikuuksi. En näe mitään syytä, miksi häntä eivät pääsisi tällöin kuulemaan myös valtakunnallisen tutkijakoulun puitteissa vaikuttavat kielitypologit (jos heitä on). — Kuten esipuheesta käy ilmi, kirjani oli saanut lopullisen muotonsa helmikuussa 1996. Lindstedt soimaa minua siitä, etten ole kirjassani käyttänyt hyväkseni Broschartin vuonna 1997 ilmestynyttä artikkelia. (Aiempia lähteitä hän ei tunne.) Mitenkähän olisin saa-

nut mahdutettua lähdeluettelooni artikkelin, joka ilmestyi vasta vuotta myöhemmin? Jos slavisteilla on hallussaan jokin yliluonnollinen kyky tämän tempun tekemiseksi, he voisivat kertoa sen meille muille.

Hyväksi lopuksi Lindstedt käy »kömpelön» suomen kieleni kimppuun. Sen verran hän sentään onnistuu hillitsemään itseään, että hän lopettaa arvostelunsa, ennen kuin ryhtyy hakemaan virheitä ulkonäöstäni, vaatetuksestani jne.

On hyväksyttävä se tosiseikka, että alemmuudentunnon ja kateuden kaltaiset yleensä kielteisiksi mielletyt tunteet toimivat käyttövoimana niin yliopistollisessa kuin muussakin elämässä. Ne olisi kuitenkin syytä sublimoida. Minä en ole lingvistiikan Egon Friedell, mutta Lindstedtissä olisi ainesta lingvistiikan Bette-serkuksi. ■

ESA ITKONEN

Mäkitorantie 17 E 46, 00640 Helsinki

Sähköposti: *eitkonen@utu.fi*

LÄHTEET

- BICKERTON, DEREK 1981: *Roots of language*. Karoma, Ann Arbor.
- BROSCHART, JÜRGEN 1997: *Why Tongan does it differently. Categorical distinctions in a language without nouns and verbs.* – *Linguistic Typology* 1 s. 123–165.
- ITKONEN, ESA 1980: *Qualitative vs. quantitative analysis in linguistics.* – Thomas A. Perry (toim.), *Evidence and argumentation in linguistics* s. 334–366. De Gruyter, Berliini.
- 1983: *Causality in linguistic theory*. Croom Helm, Lontoo.
- 1997: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Gaudeamus, Helsinki.
- 1998a: *Concerning the status of imp-*

- licational universals. – Sprachtypologie und Universalienforschung 51 s. 157–163.
- 1998b: Mitä on 'kieliopillistuminen'? – Anneli Pajunen (toim.), Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta s. 11–41. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1998c: Kirjoituksia kielitieteestä, filosofiasta, historiasta ja politiikasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LINDSTEDT, JOUKO 1995: Typologia strukturalismin jälkeen. – Virittäjä 99 s. 224–232.
- PAJUNEN, ANNELI 1998: Pääsanaluokkien eriytymättömyydestä uralilaiskielissä. – Anneli Pajunen (toim.), Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta s. 59–109. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SASSE, HANS-JÜRGEN 1988: Der irokesische Sprachtyp. – Zeitschrift für Sprachwissenschaft 7 s. 173–213.
- 1993: Das Nomen — eine universale Kategorie? – Sprachtypologie und Universalienforschung 46 s. 187–221.

TIEDOKSI TILAAJILLE

Virittäjän taloudenhoitaja on vaihtunut. Tilaukset, tiedustelut ja osoitteenmuutokset voi osoittaa tästä lähtien Kaisa Puhakalle (Castrenianum, PL 3, 00014 Helsingin yliopisto, puh. (09) 191 22889, telekopio (09) 191 22074, sähköposti Kaisa.Puhakka@Helsinki.Fi).

Kiitämme Minna Harmasta monivuotisesta työstä ja toivotamme Kaisa Puhakan tervetulleeksi joukkoon!

Virittäjä